

BİR ANADOLU SOHBET GELENEĞİ OLARAK *DIALOGOS**

Metin Bobarođlu

Bir insanın, kendisini avutmadan, kandırmadan kendi bilincinin eleştirisini yapabilmesinin, kendi bilincinin üzerine dönebilmesinin yolu nedir? Bunu *dialogos*'tan başka hiçbir yöntem çözemez. *Dialogos*, iki bilinç arasındaki konuşma (ya da yazışma) demektir. Eğer bilincimizi başka bir bilince, hele hele daha yetkin bir bilince açmıyorsak, bilinçler arasılık kurmuyorsak, kendi üzerine dönen düşünmeyi yapma olanağına sahip değiliz. Kendi bilincimizin üzerine dönebilmemiz için dilimizi ortaklaşalığa, bilinçler arasılığa koymamız gerekir. Bilincimizi diğer bilinçlerle ilişkide ele almazsak *monologos* olur. Peki, bilincimizi diğer bilinçlere açmak dediğimiz *dialogos*'a girebilmek için bizi durduran nedir? Özgüven yoksunluğudur.

Anadolu'daki *aşure* kazanı diye söylemeye çalıştığımız genelde bir sembol olarak budur. Orada bir *bağdaşma* vardır; bu bağdaşma kavramını özellikle vurguluyorum ve evrenselleştirmemiz gerektiğini düşünüyorum. Batı literatürünün, aklının ve oryantalizmin etkisi altında sözlüğü açtığımızda, bağdaşmanın karşılığını *senkretizm* diye buluyoruz. Oysa senkretizm ile bağdaşma aynı şey değildir. Bağdaşma bizim geleneğimizin içinde var olan bir olgudur, bağdaş kurarak insanlar dostluk ederler. Bağdaş kurmak, birbirimizin karşısında ayakta durmak ya da bir masa etrafında oturmak gibi değildir, Buda'nın oturuşu gibidir. Bağdaş kurmak bir dergâh anlayışıdır; diz üstünde oturmak şeklinde değildir, yani karşındakine boyun eğme içermez, bir rahatlık vardır. Bağdaş kurulur ve o bağdaşmanın eşitlik düzeyinde olduğunu görürsünüz, yani denklik vardır. *Dialogos* mümkündür ve bu *dialogos* ortamına *sohbet* denir. Anadolu mayası, sohbetle mayalama yöntemidir. İnsanlar sohbete, bağdaşmaya gelirler ve orada demlenirler. Bu da bir dildir: demlenme dili...

Günlük dilde bile bir nesneyi bilincimizin konusu yapıp kavramaya doğru taşırken o arada bir çeviri yaparız. Karşımızdaki insanın dile getirdiği herhangi bir bilgiyi veya anlayışı, kavrayışı beynimizde kendimize çevirerek, kendi kendimize anlatırız. Burada *dialogos* olabilmesi için bilinçlerin giderek ortak bir dil inşa etmesi gerekir, ancak bunun ortak akıl üzerine, yani doktrinel olarak değil, birbirini egemenlik altına alarak değil, haberleşmeyi (enformasyonu) açık tutup orada *karşılıklı rıza* üzerine kurulması gerekir. Sohbet fenomenolojisi yapılacaksa, sohbette *raziyeten marziyye*, yani karşılıklı rıza vardır. Karşılıklı rıza temeline oturan, özgüven yoksunluğunu rıza ortamında güvene dönüştürerek *dialogos* ya da *sohbet* yapmak Anadolu'nun geleneğidir. Bu bir sohbet geleneğidir, ancak biz bu geleneği terk ettik. Onu konferans, seminer ve diğer biçimlere dönüştürdük. Sohbet, artık kahve sohbeti olarak zikrediliyor insanlar arasında.

Dolayısıyla, bağdaşmayı *aşure* örneğinde olduğu gibi anlamalıyız: birbirini yok etmeyen, birbirini anlayan ve anladığı ölçüde de birbirini koruyan. Buna Anadolu'da *musahiplik* denir, yani *karşılıklı sahiplenme*. Aynîlik sahiplenilmez, farklılık sahiplenilir. O insanın farklı olması,

* Metin Bobarođlu'nun 24 Ocak 2012 tarihindeki "Dil ve Dilin Farklı Boyutlarda İncelenmesi" başlıklı konuşmasının kayıtlarından yazıya geçirilmiştir.

onun kendinde taşıdığı değerlerin o sofrada bulunması istenir. Buna *Zekeriya Sofrası* diye sembolik bir gönderme de yapılmıştır. Zekeriya Sofrası herhangi bir sofraya değildir, bir *aşerme* sofrasıdır. İbrahim Sofrası ziyafet sofrasıdır, darüzziyafedir, şölendir ama Zekeriya Sofrası Meryem'in aşermelerinin karşılığında kendisine getirilmiş olan nimetlerin sofrasıdır. Bunun anlamı farklılıkların talep edilmesidir. Farklılıklar istenir, farklılığa aşerilir. Eğer farklılığa aşerilmiyorsa, o zaman doktrinel, egemenlik aracı, eril bir yol söz konusudur ve böyle bir ortamdan bir şey çıkmaz. Anadolu'da 12.-14. asırda doruk bulan "*Yetmiş iki milleti bir bilmeyen insan değil*" söylemi, farklılıklara aşeren bir irfan anlayışının mayalanmasıydı. Bu maya insanların yaşam tarzlarına da yansdı; Ahilik, Bektaşilik ve Mevlevilik bunlara örnektir.

Tinsel (manevi) yaşam dil aracılığıyla kurulur ve o dilin birlikte oluşturulması gerekir. *Bir Katedral İnşa Etmek* adlı kitapta, Avrupa'daki kalburüstü sanatçılar bir sofrada, bir masada oturup sanatı tartışır; orada *dialogos'u* görebilirsiniz. Sanatı kendi aralarında tartışırken hazır bir mabede davet etmezler bizi; bir katedral, bir mabet inşa ederler. Bu, Musa'nın Toplanma Çadırı'dır (*Tabernacle*). Mısır'dan çıktıktan sonra çölde bütün yolculuk boyunca içinde toplanılan çadır *Mişkan*, yani meskendir: içinde sâkin olunan, sükûn bulunan, *Şehina'nın* çadırıdır. Bu çadır bir yerde hazır değildir, tıpkı köy enstitüleri veya kibbutzlarda olduğu gibi herkes toplanır, çadırı birlikte kurar. İnsanlar birlikte kurdukları çadırın içine girip inisiyasyon yaşarlar, ibadet ederler. Bu ritüel bütün çöl boyunca tekrarlanır. Sonunda ortak bir dil, ortak bir vicdan oluşturulmuş, yani herkes inisiyasyon içinden geçirilerek sonunda bir millet yaratılmıştır. Bu milletin toprağı töresidir ve o töreye bağlılıkları ile vaat edilen toprakta (*arz-ı mevud*) varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Tin, kendi yaşamına, kendini dışlaştırarak ve bu dışlaştırmalar üstüne yansımaları (refleksiyonlu) düşünceyle, kendine dönerek sahip olur. Burada kendi üzerine dönen düşüncede ortaya çıkan akıl tümel akıldır. Tümel akıl, tikel akılı sahiplenir. Tikel akıl ancak tümel akıl altında anlamlıdır. İbn-i Arabî der ki: "*Ancak İlahi Ben'ini bulan kendini (nefsini) bilir, İlahi Ben'ini bulmayan kendini bilmez.*" Kendini bilmez demek anlamaz, ona başkaları anlam yükler demektir. Burada hermeneutik vardır: kendi yaşamı üzerine anlam verici olmayanlara başka akıllar anlam verir ve kendisi, kendi olmaktan çıkıp başkasının kölesi olur. "*Rabbini ara, bil, bul,*" denmiştir. Bu, tümel akıl veya evrensel değerler anlamını taşır ve özgürlüğün yoludur.

Tinin bu oluşum süreci aynı zamanda insanlık tarihiyle örtüşür. Bugünkü pozitivist öğretiler, dili kendinden önce tarih boyunca binlerce kişinin emek vererek oluşturup ikram ettiğinin bilincinde değil. İçinde vefa, vicdan yok; vicdansız bir akıl var. Böyle bir aklın manevi bir değer taşımadığını biliyoruz. O halde tarihe dönüp bakmak, tarih bilincini oluşturmak, dilin süreçli olduğunu, büyük uygarlıkların belli bir sürece katkıları verdiğini ve onların birbirleriyle bir bütün, bir ağ oluşturduğunu idrak etmeye sebep olur. O zaman salt kavramsal felsefe tasarımları değil, medeniyetlerin değerlerini içeren bir dil sahibi olunur ve bu dil insana *kimlik* verir. Sadece kavramsal, olgusal bir dil insana kimlik vermez, sadece kişilik verir, kimlik yanı boş kalır (*hüve'l gayb*). "*Kimsin?*" sorusuna asla cevap veremez, sadece nüfus kâğıdındaki bilgileri söyler. Rasyonel toplumlarda "*Ben Türküm, Çinliyim veya Japonum*" demek sadece belli bir anayasaya bağlı bir pasaportu taşımak demektir. Başka bir övüncü, tarihsel bir yükü yoktur. Pozitivizmin nihilist bakış açısında, değersizleştirmesinde bu bir projedir.

Rabbin dili ise *üst-dil*'dir (*meta-dil*), günlük kullanım dili değildir. Başkası tarafından verilemez, ancak kendi soyutlamalarımızla ona ulaşabiliriz. Kendi emeğimizin ürünü olarak ortaya çıkarsa kendi üzerimize dönen bir bakış olabilir, yoksa bir başkasının bizim üzerimizdeki değerlendirmesini öğrenmek bir aydınlanma olgusunu getirmez. Üst-dil ya da meta-dil tabii ki aklın dilidir ama *aklın aklının dili*'dir. Başka bir deyişle, tenzihî akıl ile teşbihî aklın bir aradalığıdır. Soyutlama ile varılan *abstract* aklın, teşbihle, duyusallıkla donatılmış akla bakmasıdır. Burada bir refleksiyondan, bir yansımadan söz ediyoruz. Bu nedenle, insanların tümünü kapsayacak bir diyalog ne ideolojiler arası olabilir ne de dinler arası. Bu, ancak kültürler arasılık ile mümkün olabilir, ama dilinin felsefe dili, yani *intercultural philosophy* olması kaydıyla. Bunun üzerine çalışırsak dünya barışı ve dünyadaki ülkü birliğini sağlayacak bir yola girmiş olabiliriz. Buna bizi bilim götürmez. *"Bilim zaten evrensel, bilimin yöntemleri de evrensel, o halde dünyayı birleştirecek olan bilimdir,"* denebilir, ancak bilimsel kavramlar olguları gösterir, değerleri değil. Mabet değer tuğlalarıyla inşa edilir, olgu tuğlalarıyla değil; çünkü insan bir makine değildir.

Buradan varacağımız sonuç şudur: Felsefe, akıllar arası *dialogos*'un dilidir ve eğer *theoria*'ya, yani evrensel kavramlara ulaşırsa oradaki soyutlamalar bizi etnik, dinsel, yerel tüm bağılıklardan evrensel olana, Rabbin diline ulaştırır. O zaman bu kimsenin, hiçbir kültürün, hiçbir uygarlığın kendine angaje edemeyeceği ve benimdir diyemeyeceği, ancak insanlığın olduğunu fark ettikçe ondan pay alıp kendisini de insan olarak kabul edeceği bir dil olmakta yeteneklidir.

Dil hakikatin idrakinin bir aletidir, aynı zamanda bilginin formudur. Dil, bilginin formu, elbisesi, libasıdır. Ama eğer *libas* özü göstermiyorsa, form özsüz bir formu, yani dil özsüz bir dil olarak kullanılıyorsa, buna gelenekte *iblis* denir. İblis kavramı Arapça iki kök ile beslenir: biri *libas* (elbise) diğeri *eblese*. Eblese'den geldiği zaman şaşırtıcılık içerir, libas'tan geldiği zaman form, giyinme, örtünme içerir. Var olan her şey (mevcudiyet) bir libas, bir form ile vardır. Fakat bu formların özlü olanları ve özsüz olanlarından söz ediyoruz. Özlü olanları sorun taşımaz; özlülerini formları aracılığıyla iletirler. Ama özsüz olanlarına çağdaş sanat kavramları açısından baktığımız zaman *pornografi* diyoruz. Pornografi deyince akla sadece cinsellik gelmemeli, pornografi *özsüz görünüş* demektir, *iblis* demektir. İblis, yani özsüz görünüş insanları şaşırtır (*eblese*), şaşı yapar. İnsan Hakk'ı, hakikati göremez olur. Hakikati de libas gösterir, yani hakikat hiçbir zaman formsuz mümkün değildir. O zaman özlü ve özsüz problemi vardır burada ve dil de böyledir.

Tasavvuf dili de dâhil gnostik dillerin hepsinde özellikle vurgulanan bir şeydir özlü olup olmamak. Peki, bu *özlülük* meselesi nedir? Kimi zaman sûfi geleneğine meraklı olanlar bir biçimde bir araya gelip konuşmaya başlarlar. Literatürü okumuşlardır, hep beraber aşktan, *nirvana*'dan, *satori*'den konuşulur, ancak ortada deneyimi yaşayan kimse yoktur. Sözler dolu doludur, fakat dem yoktur içinde, sarhoş etmez. Sarhoşluk da beklenir ama olmayınca yalandan duygusal köpürmeler başlar. Bu tür tasavvuf meclisleri dünyanın her yerinde oldukça yaygındır. Arifler, böyle meclisler için der ki: *"Bir şeyin sahtesi hakikisinin tabelasıdır."* Sahte para hakiki parayı işaret eder. Sahte söz hakikisini arattırır. O nedenle, bu yalan hep var olacaktır.

Dialogos'ta başlangıç olarak bir üst bilinçle ilişki kurup oradaki açıklığı deneyimlemek esastır. Bilinç bir üst bilince taşındıktan sonraki *dialogos* ise *dostluk* dediğimiz düzeydir. Dostlukta artık üst alt yoktur, orada *vuslat* vardır. Son safhasında da *sükûnet* vardır ve artık dil kullanılmaz. Başta açıklığı deneyimlemek esastır, yani bir üst bilinçten kendine bakabilme olanağını. Dil bir tezahürdür, bir ekspresyondur ve *hitap-muhatap* ilişkisinde belirir. Hitap-muhatap ilişkisi belirleyicidir. Hitap edenin diline göre değil, muhatapın diline göre değişir. İstedığınız kadar yüksek bir şuur ve dile sahip olun, bunu *dialogos*'a soktuğunuz zaman vericinin değil alıcının bilincine göre inzâl olur.